

Պետրոս Սիւնեաց Եպիսկոպոս

ՄԻՆԱՍ ԳՈՃԱՆԱՆ

Ա.— ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՒՆ ՆԻ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԱՐԱԿԱՐԾՈՒԹԻՒՒՆ-
ՆԵՐ

Վեցերորդ դարը զժրախտարար չտուաւ մատենագիրներ, նոյնիսկ մէկ հատ: Կ'ըսենք զժրախտարար, քանի որ քաղաքական, եկեղեցական եւ կրօնա-դաւանարանական յէճերն ու յուղումները կլնանած ու իրենց յորձանուտի մէջ առած էին մտաւորականութիւնը: Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոս եւ իր ժամանակակից Աբրահամ Մամիկոնեան, իրենց մտքի համեստ փայլատակումներով կը փորձէին ուղի հարթել հակասութիւններու հանդուցիլ մը վերածուած դարաշրջանին:

Մատենագրական տեղեկութիւնները չափազանց սակաւ են Սիւնեաց եպիսկոպոսի մասին. մեղի յայտնի են մի քանի աղբիւրներ, որոնցմէ գլխաւորն է Ստոփաննոս Օրբէլեան պատմագիրը (1), լրացուցիչ բայց կարեւոր տեղեկութիւններ կան Կաղանկատուացի պատմութեան մէջ (2), հաւաստի հաղորդումներ կը պարունակէ նաեւ «Գիրք Թղթոց» ժողովածուն (3): Հայալիտութեան մէջ, մինչեւ Գալուստ Տէր-Մկրտչեանի եւ Հ. Ներսէս Աղիւնեանի հանդէս գալը, լրջօրէն ուշադրութեան առարկայ չէ դարձած Պետրոս Սիւնեացի, որուն անունով հասած գործերը առաջին անգամ գիտական հրատարակութեան յանձնուեցան վաստակաշատ բանասէր Գալուստ

1. Ստեփաննոսի Օրբէլեան Աբեպիսկոպոսի Սիւնեաց, Պատմութիւն Նա-
հանդին Սիսական, Թիֆլիս, 1910:

2. Մովսէսի Կաղանկատուացոյ, Պատմութիւն Աղուանից Աշխարհի, Մոս-
կուա, 1860:

3. Գիրք Թղթոց, Թիֆլիս, 1901:

Տէր-Մկրտչեանի կողմէ «Արարատ» ամսագրի մէջ (4) : Տարիներ յետոյ, 1966 թ.ին, «Էջմիածին» ամսագրի մէջ հրատարակուեցաւ թուղթ մը եւս (5), ու փաստորէն լրացաւ Սիւնեցիին վերադրուած, կամ իր անունով մեզի հասած դործերուն հրատարակութիւնը :

Ստեփաննոս Օրբէլեանի հաղորդածնեղէն կ'իմանանք որ Պետրոս Սիւնեցի եղած է Խորենացիի աշակերտը («Քերթողահօրն Մովսիսի աշակերտ», (էջ 56), «աշակերտ Քերթողահօրն», (էջ 454) եւլն.) եւ թարգմանիչներու հետ ղրկուած է Կ. Պոլիս, եւ մասնակցած է Քաղկեդոնի ժողովին : Վերադառնալէն յետոյ, այսինքն՝ 451 թ.էն ետք, Ներսէս Բ. Աշտարակեցիի ձեռամբ կը ձեռնադրուի Սիւնիքի եպիսկոպոս՝ ըլլալով իններորդը Սիւնիքի եպիսկոպոսական աթոռակալութեան շարքին մէջ : Այնուհետեւ, կը շարունակէ պատմիչը, ան կը մասնակցի Ներսէս Բ. Աշտարակեցիի կաթողիկոսի 506 թ.ին՝ նետտրականներու դէմ դումարած Գռնիի Բ. ժողովին, իսկ հայրապետական աթոռի բաժանման ժամանակ՝ 596 թ.ին, իր աղղեցութեան տակ դաժնուող հողեւորականները կը համոզէ չէզոք մնալ : Ահա այսպիսի հակասութիւններով ու ժամանակադրական կոպիտ անհամապատասխանութիւններով Օրբէլեան կը պատմէ Սիւնեցիի կենսադրութիւնը :

Փորձենք ցոյց տալ ամենէն անհաւանական տուեալները եւ բերենք Սիւնեցիի կենսադրութեան ճշմարտացի պատուժը : Նախ՝ Խորենացիին աշակերտը ըլլալու մասին : Եթէ պահ մը ընդունինք որ արդէն բաւական ալիսներ ծերունի՝ Պետրոս Սիւնեցի եպիսկոպոսը 596 թ.ին դեռ կենդանի էր եւ ականատես աթոռի պառակտման, ուրեմն ան մօտաւորապէս 70-80 տարիներ առաջ՝ 10-15 տարեկան հասակին, քերթողահօր աշակերտը եղած պիտի ըլլար, ինչ որ կը նշանակէ թէ Խորենացին ողջ էր 515-520-ական թուականներուն : Ինքնբերական հոս կը հանդիպինք առաջին հակասութեան : Սիւնեցին ողջ է 596 թ.ին, եւ աշակերտած է 480-490-ական թուականներուն խոր ծերութեան մէջ դաժնուող, թերեւս ալ վախճանած պատմահօրը : Պետրոս Սիւնեցի չէր կրնար Խորենացիի աշակերտած ըլլալ 515-520-ական թուականներուն, որովհետեւ պատմահայրը երբ իր երկը կը զբէր, «այր ծեր եւ անպարսպ» էր ուսմանց համար դեռ չ'ինքերորդ դարու վերջերուն, եւ արդէն վաղուց վախճանած վեցերորդ դարու երկրորդ տասնամեակին : Իսկ եթէ ընդունինք որ Պետրոս Սիւնեցի իրօք աշակերտած է պատմահօրը 480-ական թը-

4. Գ. Տէր-Մկրտչեան, Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոս, «Արարատ», վաղարշապատ, 1902, Յունուար, համար Ա. (Յաւելուած), փետրուար, համար Բ. (Յաւելուած) :

5. Նորայր եպո. Մովսիսեան, «Թուղթ Առ Յիզատիրուդ», «Էջմիածին», 1966, քիւ 1, էջ 50 :

ւականներուն, ուրեմն կը բացառուի 596 թ.ին հայրապետական աթոռի պառակտման ականատես ըլլալու հանգամանքը, որովհետեւ ամենաքիչը 110–115 տարեկան պիտի ըլլար ան այդ թուականներուն:

Պետրոս Սիւնեցիի ճշմարտացի կենսագրութեան համար մենք մեկնակէտ կը վերցնենք «Գիրք Թղթոց»ի քանի մը հաւաստի հաղորդումները: Այստեղ կը յիշուի թէ նեստորականներու ղէմ Ներսէս Բ. Աշտարակեցիի գումարած ժողովին, պարսից Խոսրովի թաղաւորութեան 25–րդ տարին՝ 555–6 թ.ին, Պետրոս եպիսկոպոս ղեռ ողջ է եւ կը ստորագրէ Ներսէսի թուղթի տակ (6), իսկ 557 թ.ին, նոր կաթողիկոս օծուած Յովհաննէս Գարեղինացիի՝ Սիւնեաց Վրթանէս եպիսկոպոսին զրկած թուղթի մէջ Պետրոս եպիսկոպոս արդէն «երանելի» է (7): Այժմ, 557–8 թ. ընդունելով անոր մահուան թուականը, եւ մօտաւորապէս վաթսուս տարի ետ երթալով ու մօտենալով անոր պատանեկան տարիքին՝ կ'ունենանք 497 թուականը, երբ Պետրոս 10–15 տարեկան պատանի մը պէտք է ըլլար, այսինքն այն նուազագոյն տարիքը, երբ ան Քերթողահօր կրնար աշակերտել:

Մեզի անհաւանական կը թուի նաեւ պատմահայր Խորենացիին աշակերտելը, քանի որ 490–ական թուականներուն, երբ Պետրոս 10–15 տարեկան պատանի մըն էր, Խորենացիին ունէր բաւական յառաջացած տարիք, «այր ծեր եւ անպարսպ ուսմանց» էր, ուստի հազիւ թէ կարենար պատանիի մը ուսուցիչը ըլլալ:

Յաջորդ այն տեղեկութիւնները թէ ան Մամբրէի, Եղնիկի, Կորիւնի եւ այլոց հետ Կոստանդնուպոլիս կ'երթայ եւ կը մասնակցի Քաղկեդոնի ժողովին, ինքնարեւոյրար քննարկման առարկայ չի կրնար ըլլալ, քանի որ 557 թ.ին վախճանած Սիւնեաց եպիսկոպոսը Քաղկեդոնի 451 թ. ժողովին՝ 107 տարի առաջ, չէր կրնար այնպիսի տարիք մը ունենալ որ կարենար տիեզերական ժողովի մը մասնակցիլ եւ Քարդմանութեան մէջ մասնադիտանալ: Ըստ երեւոյթիւն Օրբէլեան կը հետեւի աւանդութիւններու, որոնք հաւանաբար ստեղծուած են Սիւնեաց վարդապետարանի մէջ, եւ որոնք ձեռնտու էին իր պատմութեան համար այն պատճառով, որ այդ աւանդութիւնները իր կաբեւոր ազդիւրներէն մէկուն՝ Պետրոս Սիւնեցիի օգտին կը խօսէին իրրեւ չափազանց հեղինակաւոր անձնաւորութիւն մը, որ դասընկեր եղած էր Եղնիկի, Մամբրէի եւ Կորիւնի պէս հեղինակաւոր

6. Գիրք Թղթոց, էջ 72–76:

7. Նոյնը, էջ 79:

անձնաւորութիւններու: Ինչո՞ւ համար Պետրոս Սիւնեցին կարեւոր աղբիւր մըն էր Օրբէլեանի համար եւ ինչո՞ւ հարկաւոր էր ունենալ լրացուցիչ փաստարկներ: Պատմիչի ապրած տարիներուն, իր իսկ դիրքէն կ'իմանանք թէ՛ վէճեր եւ տարակարծութիւններ ծագած են որոշ վանքերու, եկեղեցիներու, սրբատեղիներու եւ այլ կալուածներու շուրջ: Այս հակասութիւնները սկսած են սպառնալ Սիւնիքի միասնականութեան՝ նահանգի ապահովութիւնը դնելով հարցականի տակ: Ստեփաննոս Օրբէլեան հանդէս կու գայ իրբեւ դատաւոր, եւ դիմելով պատմութեան հեղինակաւոր աղբիւրներուն, ինչպիսին է Պետրոս Սիւնեցի եպիսկոպոս, կը բերէ վկայութիւններ այսինչ կամ այնինչ կալուածի, սրբատեղիի կամ վանքի հիմնադրութեան ու պատկանելիութեան մասին, որպէսզի յաջորդ սերունդները այլեւս չվիճին կալուածներու շուրջ. «Ձայս սուղ ինչ յիշելով ապառնեացդ, սակս վերահասու լինելոյ յայտնեցաք, զի մի ներհակ հակառակութիւն ինչ լինիցի յետոցն» (8), կը գրէ Օրբէլեան:

Օրբէլեան առանց վերապահութեան կը հիմնուի Սիւնեցիի մասին ստեղծուած աւանդութիւններու վրայ նաեւ հետեւեալ պատճառով. ան կը գրէ իր տոհմի պատմութիւնը, տոհմ մը, որ մէկ օրէն միւսը պատմութեան ասպարէզ չիջաւ, այլ սերեց Սիսական հին տոհմէն, որ նշանաւոր նախարարութիւն մը եղած էր, եւ կատարած բազում հերոսութիւններ, որոնց մասին կը վկայեն հին պատմիչները, «Նաեւ սակաւ ինչ ի Պետրոսի՝ Սիւնեաց Եպիսկոպոսի ձառիցն» Օրբէլեանի քաղած հատուածները:

Վերադառնալով Սիւնեցիի կենսադրութեան, մեզի համար յստակ է հետեւեալը թէ՛ ան վեցերորդ դարու ամենէն ազդեցիկ հոգեւորականներէն մէկն է, իսկ այն աւանդութիւնները, որոնք կը պատմեն Խորենացիին աշակերտելու եւ թարգմանիչներուն գործակիցը ըլլալու մասին, ցոյց կու տան որ ան իրօք եղած է շատ զարգացած անձնաւորութիւն, հայրենի դպրութեան քաջատեղեակ եւ «աշակերտ» Խորենացիի ուսմունքին: Արդարեւ, պատմահայրէն ետք Սիւնեցին այն միակ հոգեւորականն է որ կը հետաքրքրուի հայկական զրոյցներով՝ քերթողարար գրի առնելով հայոց «արեւելեաց կողմանց» պահպանուած զրոյցները: Ահա ճիշտ այս առումով ալ պէտք է հասկնալ անընդհատ կրկնուող «աշակերտ Քերթողահօրն» խօսքերը, եւ ոչ թէ բառացիօրէն: Իսկ ո՞ւր ուսանած է Պետրոս Սիւնեցի: Դուրեան, Ալիշան ու Ջարբհանաւեան կը կարծեն թէ ան ուսանած է Սիւնեաց վարդապետարանը, իսկ Ակիւնեան աւելի հաւանա-

կան կը դռնէ Դուինի կաթողիկոսարանի դպրանոցը (9) : Յամենայն դէպս, ուր ալ ուսանած ըլլայ ան, Սիւնեցիւն կը հանդիսանայ իր ժամանակի ամենէն ուսեալ եկեղեցականներէն մէկը, որ լաւապէս տիրապետած է քերթողութեան արուեստին : Այդ մասին կը վկայեն անոր «Գովեստ ի Սուրբ Աստուածածինն» ճառը, եւ «Անդոկի ու Բարիկի» զրոյցը :

Բ. — ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Պետրոս Սիւնեցիի ստեղծագործութեան մասին ընդհանուր ամամբ կ'իմանանք Օրբէլեանէն, ըստ որուն, բազմազան եւ բազմարժանեակ է անոր ժառանգութիւնը. «Պետրոս՝ աշակերտ քերթողահօրն, որ արար բազում թարգմանութիւնս եւ ճառս ի ծնունդն Քրիստոսի եւ ընդդէմ քաղկեդոնականացն եւ մեկնեաց զերթին բանս հին եւ նոր Կտակարանաց : ... Սա հարցեալ ի Վաչագանայ՝ Աղուանից թաղաւորէ, բանս բազումս, եւ ընկալեալ զպատասխանին յոյժ ի ճահ եւ ուղիղ լուծմամբ» (10) : Եթէ Օրբէլեանի բոլոր ըսածները ընդունինք, կը նշանակէ թէ մեզի չեն հասած բազում ճառերու բացարձակ մեծամասնութիւնը եւ թարգմանութիւնները : Անոր անունով այժմ մեզի յայտնի են հետեւեալ զործերը. «Գովեստ ի Սուրբ Աստուածածինն» (11), «Ճառ Յաղպս Հաւատոյ» (12), «Հարցմունք Յաղպս Մարմնաւորութեան Տեսան Չանաղանք՝ Վաչագանի Աղուանից Իշխանի Ընդ Պետրոսի Սիւնեաց Եպիսկոպոսի եւ Իմաստասիրի» (13), «Ճառ ի Մնունդն Քրիստոսի» (14) եւ ներբող մը՝ Անդոկ ու Բարիկ Սիւնեցիներու մասին (15) :

Բանասիրութեան մէջ Պետրոս Սիւնեցիի անունով հասած երկերու մասին արտայայտուած են իրարամերժ կարծիքներ՝ Ստեփաննոս Օրբէլեանի հաղորդած հակասական տեղեկութիւններուն պատճառով : Բանասերներէն՝ Ակիմեան եւ Գալուստ Տէր-Մկրտչեան կարեւոր ներդրում կատարած են հարազատ ու անհարազատ գործերու զատորոշման մէջ : Սիւնեցիի երկերուն հրատարակիչը

9. Մամբամասնութեանց համար տես՝ Ն. Ակիմեան, Պետրոս եպս. Սիւնեաց, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1903, էջ 248-249 :

10. Ս. Օրբէլեան, Պատմութիւն Նահանգին Սիսական, էջ 89-90 :

11. «Արարատ», 1902, Յունուար (Յունիւում), էջ 88-89 :

12. Նոյնը, Փետրուար (Յունիւում), էջ 88-89 :

13. Նոյնը, էջ 183-200 :

14. Նոյնը, էջ 202-203 :

15. Ս. Օրբէլեան, Պատմութիւն Նահանգին Սիսական, էջ 29-40 :

դժբախտաբար շատ չէ խորացած. Մանուկ Արեղեան՝ նոյնպէս, սահալն ան կարեւորութիւն ընծայած է յատկապէս Անդոկի եւ Բարկի զրոյցին (16) : Մեր օրերուն՝ Սիւնեցիի աշխարհայեացքի մասին ակնարկութիւններ բրած են ակադեմիկոս Վ. Չալոյեան (17) եւ փրոֆ. Հ. Գարբիէլեան (18), ընդունելով Սիւնեցիին վերաբրուած գործերը իբրեւ հարազատ ստեղծագործութիւններ :

Այժ անդրադառնանք Սիւնեցիին վերաբրուած գրութիւններէն երկուքին հարադատութեան խնդրին, փորձելով ներկայացնել ցարդ յայտնի փաստարկներու կողքին նաեւ մեր լրացումներն ու դիտողութիւնները : Խնդրոյ առարկայ գործերն են՝ «Յաղագս Հաւատոյ» ճառը եւ «Հարցմունք»ը : Գալուստ Տէր-Մկրտչեանի կարծիքով առաջին ճառը երեք տիեզերական ժողովներու՝ Եփեսոսի, Երկրորդ եւ Քաղկեդոնի ժողովներու ամփոփումն է : Իրօք, վաթսուն տողերէ բաղկացած՝ մեղի հասած հատուածին մէջ այնքան հակիրճ ձեւով կը պատմուի քանի մը ժողովներու զրդապատճառներու եւ հետեւանքներու մասին (ինչպէս նաեւ սոսկ կը թուարկուին աւելի հռչակուած հայերու անունները, որոնք մասնակցած են, կամ՝ իրենց օրով տեղի ունեցած են ժողովները) որ ինչ որ ուրիշ մէջ դաւանարանական երկի կամ դասադրքի մը հատուածը ըլլալու տպաւորութիւնը կը ձգէ :

Ուշադրութեան արժանի են Ակինեանի բացատրութիւնները վերոյիշեալ ճառի աղբիւրներու կապակցութեամբ : Ան, վերոյիշեալ ճառը համեմատելով Կոստանդիանոսի հրովորտակի հայերէն թարգմանութեան հետ, որ Զ-է. դարերու գործ է, նմանութիւններ կը գտնէ երկու գրութիւններու միջեւ, եւ կ'եզրակացնէ թէ «Յաղագս Հաւատոյ» ճառը գրուած պէտք է ըլլայ Զ-է. դարերուն, ուրեմն՝ Սիւնեցիի մահէն ետք, ուստի անոր հարազատ գրութիւն մը չէ (19) :

Աւելի դժուար է «Հարցմունք»ի հարադատութեան խնդիրը : «Հարցմունք»ը՝ 16-17 էջերէ բաղկացած դաւանարանական երկ մըն է՝

16. Մ. Արեղեան, Հայոց Հին Գրականութեան Պատմութիւն, Գիրք Առաջին, «Երկեր», Գ. հոր., Երեւան, 1968, էջ 441-447 :

17. Վ. Չալոյեան, Հայ Փիլիսոփայութեան Պատմութիւն, Երեւան, 1975, էջ 57, 93 :

18. Հ. Գարբիէլեան, Հայ Փիլիսոփայութեան Պատմութիւն, Երեւան, 1976, էջ 75-76 :

19. Ն. Ակինեան, Պետրոս Եպ. Սիւնեաց, «Համալս Ամսօրեայ», 1904, էջ 81-82 :

դրուած միջնադարուն շատ տարածուած հարց ու պատասխանի ձև-
ւով: Գալուստ Տէր-Մկրտչեան հանդամանօրէն ուսումնասիրելով
«Հարցմունք»ի ազդեցութիւնը, դտած է որ այս դրուութեան որոշ հատ-
ուածները դրուած են հայկական ամենալազ շրջանի թարգմանու-
թիւններու հետեւողութեամբ, իսկ որոշ հատուածներ ալ՝ է., Ը. եւ
Թ. դարերուն կատարուած թարգմանութիւններու հետեւողու-
թեամբ, կամ՝ ազդեցութեամբ (20):

Գ. Տէր-Մկրտչեանի ենթադրութեամբ, այս դրուութիւնը շատ
հաւանարար ստեղծուծ է Ը-Թ. դարերուն ծագած հայ-աղուանա-
կան դաւանական վէճերու ժամանակ:

Պէտք է նշել որ Գ. Տէր-Մկրտչեանի դիտողութիւնները ան-
հիմն չեն, սակայն մտածելու առիթ կու տան երկու հանդամանք:
Նախ՝ Սիւնեցիի ժամանակակից Արքայապետ Մամիկոնեանի նմանօրի-
նակ մէկ դրուութիւնը, դրուած՝ նոյն Վաչագանի խնդրանքով, և երկ-
րորդ՝ այն պատասխանները, որոնց մէջ Կիւրեղ Ալեքսանդրացիէն
վկայութիւններ կան (հարցում Ա. եւ Ժէ.): Ոնդիրն այն է որ բեր-
ուած վկայութիւնները այնքան նման չեն Ը. դարուն Ստեփաննոս
Սիւնեցիի կողմէ կատարուած Կիւրեղի հայերէն թարգմանութեան,
այլ՝ աւելի վաղ շրջանին կատարուած թարգմանութիւններուն, ա-
սիկա հասկնալի է, քանի որ հայերը Կիւրեղ Ալեքսանդրացիին կը ճանչ-
նային Ը. դարէն շատ առաջ, այնպէս ինչպէս Գրիգոր Աստ-
ուծաբանը, Պրոկլը եւ Ապոլինարը, որոնց յիշատակութիւննե-
րը կան Ա. եւ Ժէ. պատասխաններուն մէջ: Արդ, հնարաւոր չէ՞ մը-
տածել որ միայն որոշ հատուածներ, որոնց հնութիւնը ակնյայտ է,
կը պատկանին Սիւնեցիին, մարդու մը, որ հիանալիօրէն ծանօթ էր
յունաց դպրութեան, եւ, այդ հատուածները ինչ-ինչ հանդամանք-
ներով հասնելով հայ-աղուանական վէճերու ժամանակները, խմբ-
ազգրուեր են նորովի, ապա աւելցեր են նոր հատուածներ՝ ստանա-
լով այն վերջնական տեսքը, որ այժմ մեր ձեռքին կը դտնուի:

Մեր ենթադրութիւնը, որ տակաւին կարիք ունի աւելի հաս-
տատուն հիմքերու, ապացուցուելու պարագային անգամ, չի կրնար
հիմնականին մէջ օղնել «Հարցմունք»ը իր ամբողջութեամբ Սիւնե-
ցիի հարազատ դրուութիւն սեպելուն, որովհետեւ ապացուցուելու
պարագային իսկ կը հաստատուի միայն որոշ հատուածներու հա-
րազատութիւնը:

Վերոյիշեալ երկու ճառերը, այսպիսով, Սիւնեցիի գրչին

20. Մամրամսմուրեանց համար տես՝ Գ. Տէր Մկրտչեան, Պատասխան Սիւնե-
կաց Եպիսկոպոս, «Արարատ», 1902, Յունուար, էջ 83—86:

չեն պատկանիր: Ուրեմն՝ ճիշտ չէ խօսիլ հեղինակին կրօնական տեսակէտներու եւ աշխարհայեացքի մասին՝ ապաւինելով այս պործերուն, եւ այսպէ՛ս ինչպէս յետոյ կը տեսնուի, անոր քերթողարար մը չափած Անդոկի եւ Բարիկի զրոյցին (որ դժբախտաբար ուշադրութեան չէ արժանացած Սիւնեցիի աշխարհայեացքը ներկայացնելու ժամանակ), որ հեղինակը իր ժամանակի ազատախոհ գործիչներէն եղած է, կարելոր յատկանիչ մը, որով ան կը տարբերի իր ժամանակի միւս գործիչներէն՝ դրաւելով իր արժանի տեղը վեցերորդ դարու գրականութեան պատմութեան մէջ:

«ԳՈՎԵՍՏ Ի ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆՆ»

Պետրոս Սիւնեցիին հայ մատենադրութեան մէջ հռչակուած է «Գովեստ ի Սուրբ Աստուածածինն» սքանչելի ներբողով, որ դրական տեսակէտէն առանձին հետաքրքրութիւն կը ներկայացնէ, քանի որ ամենալազ շրջանի այն ինքնուրոյն ստեղծագործութիւններէն է, որոնք իրենց բանաստեղծական շունչով, մանաւանդ գեղարուեստական պատկերներու յագեցուածութեամբ, կարելոր դեր խաղացին հոգեւոր երգերու (չարականներու) վերջնական ձեւաւորման մէջ:

«Գովեստ»ը կը պատկանի ճառի սեռին: Ճառընտիրներու մէջ կարելի է յաճախ հանդիպիլ «Գովեստ»ին՝ տարօրինակ խմբադրութիւններով եւ աղաւաղումներով: Սակայն, հրատարակիչ Գալուստ Տէր-Մկրտչեան յաջողած է հմտօրէն վերականգնել նախնական ամենամօտ բնագիրը: Այս ներբողը երկար դարեր, մինչեւ օրս, կարդացուած է Քրիստոսի ծննդեան տօնի ժամանակ: Գ. Տէր-Մկրտչեան եւ Ակինեան հետաքրքրուած են «Գովեստ»ի աղբիւրներու հարցով եւ պարզած որ հեղինակը երբեմն օգտագործած է Ձ. դարուն գործածուող Աթանասի «Սրբազան Պատարագամտոյց»ը եւ սուրբ դրքերը: Հարկ է նշել սակայն որ Սիւնեցիին պարզապէս կը գտնուի այս վերքերու աղղեցութեան տակ: Այս մէկը միանգամայն հասկընալի է միջնադարու սխալաւորիկայի միահեծան տիրապետութեան պայմաններուն, երբ քիչ թէ շատ բանաստեղծական խառնուածք ունեցող անհատը իր գեղումները մագաղաթին յանձնելու ժամանակ՝ այն պահուն, երբ միտքը, զգացումն ու ապրումը պիտի դառնան կենդանի ու շօշափելի, երկար տարիներ սերտուած սուրբ գրային պատկերներ կը թափանցեն սեփական խօսքի մէջ: Այս հանգամանքը պէտք չէ սակայն մեզ փորձութեան մղէ նսեմացնելու հեղինակին գործը, այլապէս՝ եթէ աւելորդ «անաչառութիւն» ցոյց տանք այն երկերու նկատմամբ, որոնց մէջ բառ մը, միտք մը, կամ թէկուզ

պատկեր մը անուած է սուրբ զիրքերէն եւ եկեղեցիի սրբացուած հայրերու գործերէն, ապա ստիպուած կ'ըլլանք իյնալու ծայրայեղութեանց մէջ՝ չկարենալով տեսնել այն նորը եւ ինքնուրոյնը, որ ներմուծուած է հեղինակին կողմէ :

«Գովեստ»ը ներքող մըն է գրուած գեղեցիկ ու պարզ գրաբարով՝ ծայրէ ծայր գովերգելով Քրիստոսի հրաշափառ ծնունդը : Ներքողի ամբողջ ընթացքին ամենացայտուն կերպով կը շեշտուի Աստուծոյ ինքնակամ կերպով ծնիլը՝ մարդանալը . «Բա՛րէ ո՞ ալ այսպիսի լուաւ սքանչելիս, եթէ տէրն եւ ստեղծիչն ի յաղանոյ եւ ի կաւեղէն ստեղծուածոյ տղայարար յայնձն էառ ծնանիլ, այո՛, այո՛, քանզի կամելով զնախահայրն եւ զառաջին կոյսն կանգնել ի գլորմանէն՝ իսկապէս ծրարեցաւ յորովայնին, ճշմարտապէս եղև այսաւրածին մանուկ» (էջ 89) :

Երկրորդ կարեւոր խորհուրդը որ կը գովերգուի՝ Մարիամի միջոցով Աստուծոյ մարդանալն ու աշխարհ գալն է՝ անազարտ պահելով Մարիամի կուսութիւնը . «Ուրա՛խ լեր Մարիամ, ըստ ամենիմաստնոյն Սողոմոնի Աղբեր կնքեալ, ընդ որ ամենայնոյց գետն բղխեալ՝ զկուսութեանն կնիք ոչ ելոյ՞» (էջ 94) :

Ի հարկէ ինքնանպատակ եւ պատահական չէ այս գովերգումը, զոր կը բացատրուի ժամանակաշրջանի դաւանարանական պայքարի ամենալիճելի հարցերուն՝ հայոց, եւ առհասարակ միաբնակ եկեղեցիին ունեցած վերաբերմունքով : Հայոց եկեղեցին ըլլալով միաբնակ եւ հակաքաղկեդոնական եկեղեցիներու ամենէն աղքեցիկը, բուռն կերպով կը պաշտպանէր միաբնութեան այն հիմնական դրոյթը, որ Աստուած կամովին մարդացաւ, ծնաւ Մարիամ կոյսէն կատարելապէս՝ առանց կորսնցնելու իր աստուածային բնութիւնը, ապա խաչուեցաւ մարդկութեան փրկութեան համար, իսկ Մարիամ դարձաւ Աստուածածին՝ անազարտ պահելով իր կուսութիւնը : Պետրոս Սիւնեցիի ժամանակ, այսինքն՝ դաւանարանական պայքարի բուռն բանավէճերու օրերուն, բացի քաղկեդոնական եկեղեցիէն կային աղանդներ, որոնք չէին ընդուներ Մարիամի անարատ յղութիւնը եւ իրենց քարոզչական աշխատանքով բաւական դիպացաւանք կը պատճառէին հայոց եկեղեցիին : Պետրոս Սիւնեցի՝ միաբնակութեան ջերմ պաշտպան եւ իր եկեղեցիին հաւատարիմ առաջնորդը, գեղարուեստական ամբողջ հնարանքը ի գործ կը դնէ յանուն այդ դրոյթներու պաշտպանութեան եւ ամրապնդման :

«Գովեստ»ը արձակ ստեղծագործութիւն է, սակայն ուշադրաւ է պատկերաւոր մտածողութեամբ, ու բանաստեղծական շունչով, իսկ տեղ-տեղ կը մօտենայ արձակ բանաստեղծութեան : Ներքո-

ղի պատկերաւորման ձեւերը կարելի է բաժնել երկու խումբի՝ սուրբ դրային եւ ինքնուրոյն: Առաջինները մեղի ծանօթ այն պատկերներն են, որոնցմով ողորուած են սաղմոսները, առակները եւ «Երգ-Երգոց»ը, ինչպէս նաեւ եկեղեցիի հին հայրերու ներբողներն ու ճառերը: Աստուածաշնչային պատկերներու առատ օգտագործումը պայմանաւորուած է թեմատիկական եւ ուսուցողական-քարոզչական հանդամանքներով: Հոգեւոր ստեղծագործութիւններու (ճառ, ներբող, շարական, կցուրդ, կանոն եւայլն) թեմատիկան ընդգրկելով աստուածաշնչային որեւէ դէպք, եւ կամ՝ որեւէ սուրբ գովերգում, ինքնբարձրանալու կը սահմանափակէ հեղինակի ինքնուրոյն մտածողութիւնն ու բանաստեղծական թռիչքը՝ առաջացրելով անոր լեզուամտածողութեան մէջ սուրբ դրային պատկերներու եւ դարձուածքներու ամբողջ համակարգ մը, պատրաստի մը մտածողութեան ու պատկերաւորման ձեւեր, որոնք կրնան հեշտօրէն «հեղեղել» ստեղծագործութիւնը: Նման երեւոյթներ բազմաթիւ են թէ՛ հայ եւ թէ՛ միւս քրիստոնեայ եկեղեցիներու հոգեւոր մտեւնազրութեանց մէջ: Բարեբախտաբար «Գովեստ»ի մէջ քիչ են այս ձեւերը, ի հաշիւ ինքնուրոյն մտածողութեան պատկերաւոր ձեւերու:

Ուսուցողական նպատակներով միջնադարու ստեղծագործողները կը դիմէին պատրաստի ու քարացած ձեւերու, անոնք Աւետարանի խօսքերու յարասացութեամբ կը յօրինէին երգեր, ճառեր, ու ներբողներ՝ հաւատացեալներու եւ աշակերտներու մէջ ամրապնդելու համար աւետարանական խօսքն ու դադափարարանութիւնը: Սիւնեցիի նոյնպէս ուսուցողական նպատակով օգտագործած է Աւետարանի խօսքերը:

Գրական-գեղարուեստական տեսակէտէն այդ ձեւերը արժէք չեն ներկայացներ, սակայն գրականութեան պատմութեան համար անհրաժեշտ է առանձնացնել դանոնք, դտնելու համար այն ինքնուրոյն պատկերաւորման ձեւերը, որոնք իրօք հեղինակի ինքնուրոյն լեզուի ու ոճի, ինչպէս նաեւ լեզուամտածողութեան արտայայտութիւններն են: Սիւնեցիի յիշեալ ներբողի ինքնուրոյն պատկերներու առանձնացումը եւ ուսումնասիրութիւնը կարելի է հայ հոգեւոր երգի դարբացման պատմութեան համար, քանի որ այս շրջանին՝ վեցերորդ դարու երկրորդ կէսէն սկսած, հայ հոգեւոր երգը զարգացման շրջան մը պէտք է սկսեր ապրել, որպէսզի եօթներորդ դարու սկիզբին յօրինուէին շարք մը դեղեցիկ շարականներ, որոնց թագն ու սլակը պիտի հանդիսանար Կոմիտաս կաթողիկոսի «Անձինք Նուիրեալք» սքանչելի շարականը:

«Գովեստ»ը որ ներբող մըն է նուիրուած Գրիստոսի ծնունդին, չունի սիւժէ եւ դէպքերու զարգացում. ասոր փոխարէն՝ հարուստ է գրական-գեղարուեստական դեղեցիկ հատուածներով եւ

պատկերներով, որոնք ընթերցողին, կամ ունկնդիրին մէջ կ'ամբարանդեն սէրն ու համակրանքը «հերոս»ին, կամ երեւոյթին նրկամամբ, որ այս պարագային Քրիստոսն է ու անոր հրաշափառ ծնունդը: Սիւնեցի՝ Աստուածածինը կը համեմատէ «կենդանի ջրի ինքնարուխ ջրհորի» մը հետ, որմէ ոչ ոք կըրցաւ ըմպել, քանի որ անոր կուսական մարմինը «անաղարտ սրբութեամբ կնքեցաւ» արարիչի կողմէ:

Մեր մատենադրութեան մէջ նորութիւն էին Աստուածածինը պատկերող փոխարեւարար օգտաւործուած հետեւեալ մակդիրները. «անձեռագործ խորան» (էջ 95), «լուսաղլեստ արգանդ» (էջ 95), «աստուածընկալ որովայն» (էջ 96) եւ այլն: Կան նաեւ այլ ինքնուրոյն պատկերներ, որոնք կը վերաբերին Քրիստոսին, ինչպէս՝ «այսաւրածին մանուկ» (էջ 89), «յարաղալար ծաղիկ» (էջ 93), «աստուածարոյժ մարմին» (էջ 92), որոնց նոյնպէս առաջին անգամ կը հանդիպինք:

Սիւնեցիին բնորոշ է համեմատութիւններու առատ եւ անկաշկանդ օգտաւործումը, ինչպէս՝ «սա այսաւր ի մսուր անդ որպէս ի հայրական ծոց բազմի» (էջ 91), «զի յորոյ երեսաց երկինք որպէս մոմ հալին՝ նա այսաւր ի յայրին ամփոփեալ զսպի» (էջ 91), «զի իբրեւ ակն պատուական աստուածախառն մարմինն. զոյանայր ի քեղ» (էջ 94), եւ այլն: «Գովեստ»ի մէջ կայ նաեւ հատուած մը, զոր կը մէջբերենք ամբողջութեամբ, ուր հեղինակը իմաստային աստիճանական ուժեղացման միջոցով (աստիճանաւորում) կը շեշտէ Աստուածածնի հետ կատարուած հրաշքի իմաստը:

«Արդ՝ զի՞նչ եւ այլ առակ աւրինակաց ի մէջ առեալ սուրբ Աստուածածնիդ կարացաք ընծայել:

«Զի ո՞չ ապաքէն ելեր ըստ բանս,

«ո՞չ ապաքէն դիր ի վերայ դտար էակացս,

«ո՞չ ապաքէն անցեր ըստ մարդկային միտս,

«զի հողին սուրբ էջ առ քեզ եւ դաւրութեամբ վերջնոյն տաղավարեցար: Եւ այս յաւէտ յիրաւի:

«Զի զԱստուած ընկալար.

«զի զԱստուած յղացար.

«զի զԱստուած երկինցեր.

«զի զԱստուած ծնար.

«զի Աստուած անպարագրելի ի դիրկս բարձեալ կրեցեր.

«զի զԱստուած կաթնարուծեցեր.

«զի զԱստուած սնուցեր.

«զի Աստուած զգուցեցեր» (էջ 96-97): (Պարբերութիւնները առանձնատողերու բաժնուած են մեր կողմէ, Մ. Գ.):

«Գովեստ»ը աչքի կը զարնէ նաեւ իր լեզուի պարզութեամբ:

Սրբաբանութիւններէ ու միջնադարեան լեզուին յատուկ դարձ-
դարձիկ ոճէն ու նկարագրութիւններէն ազատ է ան: «Գովեստ»ը,
հակառակ այն իրողութեան որ վեցերորդ դարու կէսերուն ստեղծա-
վործուած է, բացի մէկ-երկու հելլենարան բառակերտումներէ,
հիմնականին մէջ մաքուր գրարար է՝ ոսկեդարեան լեզուին հարա-
զատ շարադասութեամբ:

«Գովեստ ի Ս. Աստուածածինն» ներբողը, որ իրաւամբ հե-
ղինակին մեծ հռչակ բերած է, այն առաջին արձակ ստեղծագործու-
թիւններէն է, որոնք իրենց կնիքը դրին հոգեւոր երզի զարգացման,
եւ յատկապէս՝ բանաստեծականութեան վրայ: Եթէ մէկ կողմէ Մաշ-
տոցի եւ Սահակի յօրինած շարականները իրենց դերը ունին հո-
գեւոր երզերու սկզբնական շրջանի զարգացման գործին մէջ, ապա
միւս կողմէ՝ իրենց ուրոյն դերը ունին նաեւ այն ճառերն ու ներ-
բողները, որոնք քիչ թէ շատ ինքնուրոյն ստեղծագործութիւններ
են, եւ հետու են կաղապարումներէ: Այդպիսի կարեւոր դեր ու-
նեցած են «Յաճախապատում»ի եւ Մանդակունիի գրչին պատկա-
նող քանի մը ճառերն ու «Գովեստ ի Սուրբ Աստուածածինն» ներ-
բողը:

ՍԻՒՆԵԱՑ ԱՆԴՈՎ ԵՒ ԲԱԲԻԿ ԻՇԵԱՆՆԵՐՈՒ ԶՐՈՑՅԸ

Պետրոս Սիւնեցիի մեծագոյն ծառայութիւնը հայ գրականու-
թեան պէտք է համարել Սիւնեաց կողմերը պահպանուած Անդոկ եւ
Բարիկ սիւնեցի իշխաններու մասին ժողովրդական գրոյցի քերթո-
ղաբար գրառումը: Սորենացիին օրինակով, Պետրոս Սիւնեցի եւս
ուշադրութիւն դարձուցած է ժողովրդական վէպի մնացորդներուն,
եւ զանոնք քերթողաբար վերարտադրելով, փրկած է ի սպառ կո-
րուստէ: Վեցերորդ դարուն պահպանուած ժողովրդական վէպէն
հատուած մը, կամ՝ միջնադէպ մը, որ կը վերաբերի չորրորդ դա-
րուն Սիւնիքի մէջ կատարուած դէպքերուն, եւ մաս կը կազմէ
«Պարսից պատերազմ» ցիկլիմ, շնորհիւ Պետրոս Սիւնեցիի գրառման,
կու դայ լրացնելու ժողովրդական վէպը, ինչպէս նաեւ ընդլայնելու
մեր գիտելիքները այդ վէպի տարածման ու այլ հանգամանքներու
մասին:

Սնդրոյ առարկայ գրոյցը մեզի չէ հասած իրբեւ առանձին եւ
ամբողջական ստեղծագործութիւն: Այդ մասին առաջին անգամ կ'ի-
մանանք Օրբէլեանէն, որ քանիցս կը մէջբերէ Սիւնեցիի կողմէ մը-
շակուած գրոյցը (21): Միեւնոյն գրոյցը շատ քիչ տարբերութեամբ

պահպանուած է նաեւ Մոսկէս Կաղանկատուացիի զերբին մէջ, սակայն չէ յիշատակուած Սիւնեցիի անունը(22) :

Բանասիրութեան մէջ այս գրոյցը, կամ ներբողը, նոյնպէս վէճի առարկայ դարձած է : Մեծալատուակ բանասէր Ակինեան անպայման կը փորձէ ապացուցանել որ ներբողը Պետրոսի գործը չէ, պատճառարանելով թէ Հայ մատենադիրներուն, յատկապէս Օրբէլեանի փամանակակից Միսիթար Այրելւանեցիին ծանօթ չէ նման երկի մը գոյութիւնը(23) : Մեր կարծիքով վերոյիշեալ տեսակէտը բաւարար հիմք չի կրնար տալ մերժելու Պետրոս Սիւնեցին, որպէս Անդոկի եւ Բարիկի հեղինակը : Հայ մատենադրութեան մէջ սա առաջին դէպքը չէ երբ Հայ մատենադիրներէն ոմանք չեն յիշատակեր զիրենք նախորդող այս կամ այն երկասիրութիւնը : Բայց չէ՞ որ ատկէ չի եզրակացուիր որ տուեալ երկը գոյութիւն չէ ունեցած կամ չի պատկանիր այն հեղինակին, որ արդէն անգամ մը յիշատակուած է ուրիշ տեղ մը :

Ակինեան կ'ընդունի որ Անդոկի եւ Բարիկի զրոյցը «կը զբտնուին բան առ բան, նաեւ առ Մ. Կաղանկատուացուոյ», սակայն, քանի որ Կաղանկատուացին կ'ըսէ թէ զրի չառնուելու պատճառով պատշաճ նկատուած է «մակադրել ի տառս տաղաչափութեան մերում», ուրեմն սա կը նշանակէ թէ առաջին անգամ ժողովուրդի բերնէն զրի առնողը Կաղանկատուացին է, կ'ըսէ Ակինեան(24) : Ճիշդ է թէ Կաղանկատուացի կը գրէ. «Գտանին զրոյցք արեւելից կողմանց, որք ոչ են անկեալ ի զիրս հնադիր պատմադրաց, զորս պատշաճ վարկաք մակադրեալ ի տառս տաղաչափութեան մերում» (25) : Սակայն ամբողջ խնդիրն այն է, որ այս խօսքերը չեն պատկանիր Կաղանկատուացիին, այլ՝ Սիւնեցիին : Դժբախտաբար Ակինեան չէ նրկատած երկրորդ Հատորի առաջին դիտուն առաջին նախադասութիւնը, որ կը պատկանի Կաղանկատուացիին, եւ կը նախորդէ «Գտանին զրոյցք... մերում» խօսքին : Կաղանկատուացին մինչեւ Սիւնեցիի ներբողէն մէջըբերում կատարելը կը խորհրդածէ եւ կ'ըսէ. «Որքան պայծառ է երկինք աստեղօք եւ երկիրս բուսով, այնպէս է եւ ջանք աշխարհադիր պատմողի՝ յայլոց նիւթոց պարազարդի» (26) : Այսինքն՝ ինչպէս որ երկինքը պայծառ ու գեղեցիկ է աստղերով եւ երկիրը՝ բուսականութեամբ, այդպէս ալ աշխարհը նկարագրող պատմիչին գործը այլոց նիւթերով կը բոլորազարդուի : Մի՞թէ այս մէկը

22. Մ. Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից Աշխարհի, Էջ 81-86 :

23. Ն. Ակիմեան, Պետրոս Եպս. Սիւնեաց, «Համդէս Ամսօրեայ», 1904, Էջ 107 :

24. Նոյնը :

25. Մ. Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից Աշխարհի, Էջ 81 :

26. Նոյնը :

պարզապէս չ'ըսեր թէ կազանկատուացին ուրիշէն առած է յաջորդող դէպքերու նկարագրութիւնը՝ Անդոկի եւ Բարիկի զրոյցը :

Ակինեան կը փորձէ ուրիշ պատճառարանութեամբ մը ցոյց տալ որ Սիւնեցին ներքող չէ ունեցած : Բանասէրը կը հիմնուի Օրբէլեանի այն հատուածին վրայ, որտեղ Սիւնեցիին ներքողէն վկայակոչուած հատուածի մէջ կը յիշուի Անանիա եպիսկոպոսի Աղուանք երթալը եւ պարզեւատրուիլը (27) : Ակինեանի համաձայն Անանիայի Աղուանք երթալը եւ նշանագրերու ստեղծման մասնակցելու նկարագրութիւնը բանաքաղութիւն է Սորենացիէն, իսկ պարզեւատրութիւնը՝ յօրինած է Օրբէլեան (28) : Իր տեսակէտը ապացուցելու համար Ակինեան կը համեմատէ Սորենացիին եւ Օրբէլեանին համապատասխան հատուածները եւ կը գրէ թէ Սորենացիին հաղորդածը «բառական օրինակուած է Օրպելեանի քով» քիչ մը ընդարձակ տեսքով, բայց, կ'ըսէ բանասէրը, Պետրոս Սիւնեցին, որ Օրբէլեանի ըսելով Սորենացիի աշակերտ եղած է, «առ առաւելն վարդապետին ընդարձակ կամ համառօտիւ ուսուցածը միայն կրնայ ընդարձակել կամ համառօտել. բայց ոչ ընդհակառակը» (29), այսինքն՝ չեղած բանը չէր դրեր : Ուստի, կ'եզրակացնէ Ակինեան, այդ պարզեւատրումը յօրինուած է Օրբէլեանի կողմէ, եւ ուրեմն, կը շարունակէ ան, ամբողջ ներքողը չի պատկանիր Սիւնեցիին :

Ինչպէ՞ս կրնանք զնահատել Ակինեանի պատճառարանութիւններն ու բացատրութիւնները այս վերջին առարկութեան կապակցութեամբ : Ի հարկէ իրականութիւն է, որ Սորենացիի դերքին մէջ չկայ պարզեւատրման մասին որեւէ խօսք, բայց մի՞թէ հնարաւոր չէ որ Սորենացին կրնար տեղեակ չըլլալ այդ մասին, իսկ Սիւնեցին, որ շատ մօտիկ եւ ծանօթ էր այդ կողմերը գոյատեւող զրոյցին եւ այլ հանգամանքներուն՝ ընդհուպ զրոյցի հետ կապ չունեցող Անանիայի երթին, կրնար աւելի բան իմացած ըլլալ : Յամենայն դէպս պարզեւատրման դէպքի ըլլալը կամ չըլլալը ոչ մէկ էական նշանակութիւն կրնայ ունենալ ներքողի հեղինակային պատկանելիութիւնը որոշելու խնդրին մէջ, քանի որ զրոյցի հետ ոչ մէկ կապ ունի : Օրբէլեանի կողմէ յօրինուած ըլլալու «ամբաստանութիւնը» այնքան ալ հիմնաւորուած չէ մասնաւոր այն պատճառով որ Սիւնեաց վարդապետարանի հարուստ դիւանէն Օրբէլեանին կրնար ծանօթ ըլլալ

27. Ամսիա եպիսկոպոսի համար տես՝ Կորիւն, Վարք Մաշտոցի, ԺԴ, Երեւան, 1941, էջ 60 : Մովսէս Խորենացի, Հայոց Պատմութիւն, Հատուած Երրորդ, ԾԴ, Երեւան, 1961, էջ 327 :

28. Ն. Ակիմեան, Պետրոս Եպո. Սիւնեաց, «Համդէս Ամսօրեայ», 1904, էջ 108 :

29. Նոյնը, էջ 109 :

Սիւնեցիին պատկանող թուղթ մը, ուր յիշուած ըլլար պարզեւատրման մանրամասնութիւնը: Մենք հակուած ենք կարծելու որ այս դէպքը Սիւնեցիին պատկանող թուղթէ մը պէտք է վերցուած ըլլայ, բայց ոչ երբեք ներբողէն, քանի որ Կաղանկատուացին, որ նոյնպէս բառ առ բառ մէջըրերած է Սիւնեցիին ներբողը, զայն կ'աւարտէ Բարբիկի հոգեր բաժնելու արարքով ու չի յիշատակեր զրոյցին հետ կապ ունեցող Անանիայի պարզեւատրումը: Ինչ կը վերաբերի Խորենացիի աշակերտ ըլլալու կամ չըլլալու հարցին, եւ անկէ հանուած եզրակացութեան, ապա մենք արդէն տեսնք որ «աշակերտ» բառը պէտք է հասկնալ իր բառարանային իմաստով, այլ՝ իրբեւ հետեւորդ, եւ պէտք է բսել որ իրօ՛ք Սիւնեցի լաւ հետեւորդ մը եղած է իր «ուսուցիչին»՝ հաւաքելով արեւելեան կողմերը պահպանուած զրոյցը, եւ քերթողաբար մշակելէ ետք ներբողեանի տեսքով, փրկած է բացայայտ կորուստէ:

ԶՐՈՅՑԻ ԲՈՎԱՆԿԱԿՈՒԹԻՒՆԸ, ՎԻՊԱԿԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ
ԵՒ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԷՈՒԹԻՒՆԸ

Անդոկի եւ Բարբիկի զրոյցը չորրորդ դարու երկրորդ կէսի հայ-պարսկական ընդհարումներու զեղարուեստական արտացոլումն է: Ժողովուրդի յիշողութեան մէջ երկար Ժամանակ դոյաւտեւեր են երկարամեայ ազատագրական կռիւներու հերոսական զրուակները, որոնք իւրօրինակ ձեւով պտտմուտեր են զուսաններու կողմէ, եւ զորս, երկու դար ետք զրի առեր է Սիւնեցի:

Անդոկն ու Բարբիկը պատմական դէմքեր են, որոնց կատարած քաջագործութիւններու մասին Փաւստոս Բիւզանդ որոշ տեղեկութիւններ կու տայ (30): Անդոկը՝ Արշակ Բ. Թաղաւորի աներն է, Փառանձեմի հայրը: Ան հմուտ զօրավար է եւ ղրկանագէտ: Բարբիկը՝ Անդոկի միակ փրկուած որդին, նոյնպէս քաջ երիտասարդ է, բազում ճակատամարտերու մէջ յաղթական եւ կեղբոնական իշխանութեան ջերմ պաշտպան: Բիւզանդի տուած տեղեկութիւններուն եւ զրոյցի միջեւ կան մեծ տարբերութիւններ, բայց հիմնական ոգին երկու պարագաներուն ալ նոյնն է:

Արեւելեան կողմերու մէջ շրջող զրոյցը Սիւնեաց խիզախ իշխաններու մասին կը պատմէ թէ Անդոկ իշխան, որ այլ հայ նախարարներու հետ պարսկական արքունիքը կը գտնուէր, փառաւոր եւ ճոխ էր հայ իշխաններու մէջ: Օր մը արքայից արքայ Շապուհ կը կամենայ խրախճանք սարքել իր ազնուականներուն համար, որոնց ըստ

30. Անդոկի համար տես՝ Փաւստոս Բիւզանդ, Պատմութիւն Հայոց, Զորքորդ Դպրոցիւմ, Գլուխ Ի., Երեւան, 1968, էջ 180-185:

իրենց նախադասութեան, պատիւ կու տայ արքան: Ան կը ցանկայ իմանալ հայ նախարարներու նախադասութիւնն ալ, եւ դիմելով հայերուն, կ'ըսէ. «զԱրմենու զազատուհմ եւ զնոցին նախապատիւ, զնախադաս նախապահութիւնս ոչ կարացաք դիտել ո՛չ ի նախնացդ մերոց հարցն հարանց թաղաւորաց եւ ո՛չ ալ ուստէք յամենիմաստ մատենագրաց: Եւ արդ՝ մի յերկուց առաջի կայ ձեզ նախարարացն հայոց ազատ արանց կատարել զինդիրս մերոց Արեացս աշխարհաժողով ազատագարմ կուսակալաց ցուցանել ձեզ զնախնական զգիր ըստ իւրաքանչիւրումն ըստ տանց ազատագարմ եկացն ձերոց զնախաստիճանն եւ զնախանխտ պատիւ» (31):

Հայ նախարարները կը խորհրդակցին եւ Շապուհի կը ներկայացնեն Աղաթանգեղոսի դիրքը. արքան թարգմանել կու տայ երկը պարսկերէնի, եւ կ'իմանայ թէ դիրքը կը սկսի իր նախնի Արտաշիւրէն. շատ կ'ուրախանայ եւ կը համբուրէ դիրքը, ապա՝ պէսպէս ներբողներ ըսելով կը հրամայէ հայոց իշխաններուն բարձրը յարդարել ըստ այդ դիրքի: Տասնչորրորդ տեղը կ'իշխայ Անդոկին՝ Սիւնեաց տիրոջ, որ շատ կը վիրաւորուի եւ «հարտացեալ խորխտացեալ՝ ոչ ինչ ճաշակեաց յայնմ ուրախարար արքունական ընդունելութենէն» (32):

Այդ ժամանակ լուր կը հասնի, որ խաղիրները բազմաթիւ զօրքով անցեր են Չողա դուռը եւ կը յարձակին պարսիկներու վրայ: Արքայից արքան շտապ ժողով կ'ընէ եւ զօրք հաւաքելով Ասորեստանէն, Պորասանէն, Պորագմէն, Ատրպատականէն, Հայաստանէն, Վրաստանէն, Աղուանքէն եւ այլ կովկասեան քսան տեսակ լեզու խօսող խուժաղուժ աղբերէ, պատերազմի կ'երթայ խաղիրներու դէմ: Սիւնեաց իշխանը իր հազար եօթը հարիւր ընտրեալ ձիաւորներով կը մտնէ Տիգրոն, պատրուակելով թէ եկած է Շապուհի օգնութեան: Սակայն զիշերը յանկարծակիօրէն յարձակում դործելով քաղաքի վրայ, ան կը կողոպտէ մեծամեծներու, նոյնիսկ արքայական գանձարանի թանկարժէք իրերը, եւ կողոպուտը կը բերէ կը լեցնէ Բաղաբերդի անառիկ ամրոցը: Ապա՝ Անդոկ իշխան կը հրամայէ բոլոր դաւառներէ մեծ պաշար հաւաքել, մնացեալը այրել, իսկ եկեղեցական սուրբ սպասքները եւ զարդերը կը հրամայէ ժողուել Շաղատի եկեղեցին ու ծածկել հողով: Ժողովուրդը կը փախչի ու կը հեռանայ տարբեր կողմեր:

Պարսից Շապուհ արքան երբ պատերազմէն կը վերադառնայ մայրաքաղաք, ու կը տեսնէ պատահած աղէտը, կը հրամայէ իր զօրքերուն Սիւնիք մտնել եւ դերել «զատուն եւ զանասուն»: Պարսիկները ոչինչ կը դտնեն Սիւնիքի մէջ, կու գան Բաղաբերդ, ուր

31. Ս. Օրբէկեան, Պատմութիւն Նահանգին Սիսական, էջ 30:

32. Նայմը, էջ 32:

բազում անդամներ ճակատամարտ կու տան ու միշտ ալ զոհերով կը նահանջեն: Ի վերջոյ բոլոր պարսիկ մեծամեծները կ'իյնան Շապուհի ոտքը եւ կ'աղաչեն դադրեցնել պատերազմը: Այն ժամանակ, Անդոկ, յարմար պահ ընտրելով կը թողու բերդը եւ մեծ հարստութեամբ կ'անցնի Բիւզանդիա, ուր մեծ պատուի կ'արժանանայ, իսկ Սիւնեաց երկիրը քսան տարի կը մնայ աւեր ու ամայի:

Անդոկի մահէն ետք իր որդին՝ Բարիկ, կը կարօտնայ հայրենի հողը, քանզի ինչպէս որ քաղցր են ծնողները, այնպէս ալ քաղցր է ծննդավայրը: Իր նպատակներուն հասնելու համար զինուորական ծառայութեան կը մտնէ պարսկական բանակի մէջ, ուր մեծ քաջագործութիւններ կը կատարէ, սակայն ճանաչում չի գտներ: Այն ժամանակ հոներու Հոնազուր իշխանը կը սկսի աւարել Պարսկաստանը, եւ մարդ ուղարկելով Շապուհին, կ'ըսէ. «Ինչո՞ւ համար է այս արիւնյայեղութիւնը, ե՛կ, ես եւ դուն մենամարտինք»: Թագաւորին կը խօսին քաջն Բարիկի մասին. «Գոյ այր մի դրան քում, որ գործ պատերազմիդ նովաւ վճարի»: Բարիկ կ'ապաւինի Աստուծոյ եւ օգնութեան կանչելով Սիւնիքի եկեղեցիները, «ճաճանչաւոր եւ մարգարտակապ զրահով արքունական վայելուչ հասակը կը զարգարէ»: Ահեղ մենամարտ տեղի կ'ունենայ եւ անասելի հսկան կը պարտուի եւ կը սպաննուի: Շապուհ մեծապէս ուրախացած, իր մօտ կը կանչէ յաղթական Բարիկը որպէսզի կատարէ իր խոստումը: Քաջն Բարիկ նախ կը խնդրէ վերցնել պղնձեայ անարգանքի սանդը, ապա՝ կը դիմէ արքային որ իրեն վերադարձնէ իր բնիկ հայրենական երկիրը: Արքայից արքան կը շնորհէ անոր ցանկացածները եւ մեծ պատիւով կ'ուղարկէ Սիւնիք, իրաւունք տալով անոր Բաղրատունիներու եւ Մամիկոնեաններու համահաւասար պատիւ ու աստիճան ունենալու:

Բարիկ կ'անցնի Երասխը եւ Նախորդ անունով զիւզ մը կը հիմնէ, որ կը նշանակէ առաջինն կորզուած հայրենիքէն: Օր մը, իր ամբարդարնակ հայրենիքը որսի ելած ատեն Բարիկ կը հետապնդէ եղջերու մը, որ կ'անհետանայ բլուրի մը վրայ: Հոն կը յայտնարերուի հողով ծածկուած Շաղատի եկեղեցին իր դանձերով՝ Հոռի ամսուայ մէկին (Օգոստոս 11): Նոյն օրը տօնակատարութիւն կը կատարուի, բազմութիւնը կը հաւաքուի իսկ ինչ հիւանդ որ կար՝ կը բուժուի:

ՎԻՊԱԿԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ

Ինչպէս առաջին հայեացքէն կ'երեւայ, Անդոկի եւ Բարիկի զրոյցին բազմաթիւ վիպական տարրերը, որոնք ենթարկուելով գեղարուեստական մշակման, ամբողջ պատմուածքին տուած են քերթողական հմայք: Հերոսները օժտուած են վիպական յատկանիշներով: Անդոկը խրոխտ է, իր պատուին նախանձանխնդիր: Ան նոյնիսկ չի վախնար ցոյց տալ արքայից արքային որ խիտ վիրաւոր-

ուած է իրեն վիճակուած դասէն, չի մոռնար իրեն հասցուած վիրաւորանքը, եւ կ'որոշէ վրէժ լուծել:

Աւելի վիպական է Բարեկի կերպարը: Ան կը կարօտնայ իր հայրենի ծննդավայրը, ան նոյնպէս քաջ է, ողիմպիական խաղերու հերոս, որ առանձինն կոուրի դուրս կու դայ անասելի հսկայ Հոնադուրի դէմ, եւ վերցնել կու տայ մոխիրով լեցուն անարդանքի սանդղ:

Բարեկի կերպարը կը յիշեցնէ հայոց Տրդատ Թագաւորը, որ նոյնպէս մենամարտի մէջ յաղթական դուրս դալով կը տիրանայ հայրենի հողին: Վիպական իր կերպարը աւելի ընդդժուած է յատկապէս արտաքին բարեմասնութիւններու նկարագրութեանց շնորհիւ, որ մեղի ակամայ կը թելադրէ յիշել Հայկի հերոսական կերպարը: Սիւնեցին, ինչպէս կ'երեւի, հայկական ժողովրդական գրոյցներուն եւ առասպելներուն քաջատեղեակ անձ մըն է: Ան կ'օգտագործէ բանահիւստական աւանդութիւնները, յատկապէս կերպարները կերտելու ատեն: Այսպէս, մարտէն առաջ, Բարեկը կը վերցնէ իր զօրաւոր զէնքերը եւ հասակը կը զարդարէ «ճաճանչաւոր եւ մարդարտակապ գրահիւն արքունական, եւ վաղրակերպեան սաղաւարտան՝ զրեղեցիկ դուխ»: Ան ոտքէն գլուխ զինուած է ամէն տեսակի զէնքերով, մէջքին կապած ունի «զսուսերն սեաւ պողպատիկ», ոսկիակապ վահանը նետած է աջ ուսին, «եւ զրեղարզն՝ զսուրն քաջամուխ ի յաջ բաղուկն առեալ՝ հաստարեստեալ աշտանակէր ի սեաւն քաջ երիվար»:

Գեղեցկօրէն կը նկարագրուի նաեւ երկու ախոյեաններու մենամարտը, որ նոյնպէս վիպասական արուեստի խոր կնիքը կը կրէ: Ինչպէս Հայկի եւ Բելի կոուրի ժամանակ, երկու կողմի հսկաները իրարու հասնելով երկրի վրայ ահապին դըրդիւն կը բարձրացընեն, այնպէս ալ այս գրոյցին մէջ, միմեանց վրայ յարձակողներու նիզակներէն «ճայթիւն որոտման ելանէր»: Ահեղ կռիւը կը շարունակուի առաւօտէն մինչեւ երեկոյ, վերջապէս, անասելի հսկայ Հոնադուր կը պարտուի, յաղթող դուրս կու դայ քաջն Բարեկ եւ «աճապարէր ի սուրն միասայրի, որով անդէն սատակէր զմարդախոշոշ դվիչապաղօր դազանն»:

Բարեկի ու Հոնադուրի մենամարտը ինչ որ չափով նման է տարբեր վիպերգներու մէջ նկարագրուող մենամարտերու, օրինակ՝ Դաւիթի եւ Գողիաթի, Տրդատի եւ Գոթերու Թագաւորի, Ռուստամի եւ Զօհրապի եւ այլն:

Զրոյցը ունի նաեւ վիպական այլ տարրեր, որոնք ժողովրդական մտածողութեան ազդեցութիւն կը կրեն, ինչպէս՝ Նախարգ տեղանուան ծագումը. Նախարգ, «այսինքն է՝ առաջին կորգեալ ի հայրենեացն»:

ԶՐՈՅՑԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մնողն էլ եւ Բարեկի զրոյցը մէկ ամբողջութիւն կը կազմէ, հակառակ որ կը պատմուի երկու տարրեր հերոսներու արարքներու մասին: Առաջին հոյեանցքն կը թուի թէ առանձին-առանձին պատմութիւններ են, սակայն, իրականութեան մէջ երկրորդը՝ Բարեկի ձեռքը կը լրացնէ առաջինը, քանի որ ղէպքերու ընթացքը իւրայատուկ ձեւով կը շարունակուի, կ'աւարտէ ու կը լուծուի ամբողջ զրոյցի հիմնական խնդիրը: Զրոյցի բաղկացուցիչ դանդաղ գործողութիւնները կը ծաւալին երբ Սիւնեաց Անդոկ հօգը իշխանը չի սասանար իր արժանի տեղը հայոց իշխաններու շարքին մէջ, եւ ան սաստիկ կը վերաւորուի ու կ'որոշէ վրէժ լուծել: Սիւնեաց իշխանը կը յաջողի որոշ չափով, սակայն իր որդին՝ քաջ Բարեկ կը կարողանայ ոչ միայն վերացնել անարդանքի սանդը այլ եւ իր տոհմին կը վերադարձնէ իր արժանի տեղն ու ղերքը՝ տիրանալով բարձր դահի ու պատուի, եւ Սիւնեաց տոհմը կը դասուի համապատիւ Բագրատունիներուն եւ Մամիկոնեաններուն: Փաստօրէն աւատատիրական կարգերուն յատուկ տոհմերու նախազահութիւնը, որ սրբազործուած էր դարերու ընթացքին, այս զրոյցին հիմնական դադափարական բովանդակութիւնը կը կազմէ (33): Ի հարկէ զրոյցը չի սահմանափակուիր այսքանով, կարեւոր տեղ կը զբաւէ նաեւ հայրենի երկրի ազատագրման վեհ խնայը: Յիշենք որ «Պարսից պատերազմ»ի շարքը ամբողջութեամբ տողորուած է այն հիմնական գաղափարով որ կը հանդիսանայ ամբողջ Հինդերորդ դարու հայ մատենագրութեան դադափարական բովանդակութեան էութիւնը՝ Հայաստանի պետականութեան ու ազգային ինքնորոնչութեան վերականգնումը: Անդոկի եւ Բարեկի զրոյցը՝ անբաժանելի է այդ շարքին: Պատմութեան երկու հերոսները՝ յատկապէս Բարեկ, կը մարմնաւորեն հայրենասիրութիւնը (Բարեկ կը կարօտնայ իր հայրենի երկիրը, «ոչ հանդուրժել արտաքոյ ընդի տէրութեան իւրոյ փափաղեալ սաստիկ կարօտութեամբ յաշխարհ իւր»), կը պայքարի տիրանալու համար իր ընդի տէրութեան:

Ահաւաստի վեցերորդ դարու հայ մատենագիր՝ Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոսի կարեւորագոյն երկի հիմնական դադափարական բովանդակութիւնը, որ կը հանդիսանայ դարաշրջանի քաղաքական եւ հոգեւոր իշխանութեան, ինչպէս նաեւ ամբողջ ազգի փայլալայտ երազներու արտայայտութիւնը:

PETROS, BISHOP OF SUNIK

MINAS KOJAYIAN

(Summary)

In the history of sixth century Armenia, Bishop Petros of Sunik was not only a prominent clergyman, but also a very important man of Letters. Giving a written form to and thus preserving the tales and legends of "The Eastern World", he faithfully followed the literary tradition of Moses of Khoren.

In his writings one can find a good number of speeches and eulogies, in which the following are of special significance: "A Praise of the Blessed Virgin Mary" and "The Story of Andok and Babik, Princes of Sunik".

The "Praise" has brought fame to the author because it has been one of the early poetic creations in the development of Armenian religious songs and poetry.

Petros, the Bishop, has made an equally important contribution to Armenian Literature by giving a written form to the legend of Andok and Babik, Princes of Sunik. This tale is a part of the popular epic, "The Persian Wars". But the tale is significant for two reasons: first, for its historical content and second, for its Armenian, ethnic and patriotic ideology.